

ГЕРАСИМОВА Ельвіра,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П. Стогнія факультету історичної і соціально-психологічної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі

«НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ» ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Динаміка змін соціально-економічних процесів у сучасному світовому господарстві постійно вимагає від людини критичної оцінки своєї діяльності та впливає на розвиток особистісного потенціалу, який включає в себе накопичені персональні та професійні компетенції. Своєрідним результатом таких фундаментальних змін стає поява сучасної економіки знань, тобто знання стають основною виробничою силою, а їх зміст найважливішою субстанцією всіх товарів, основним джерелом вартості та прибутку. Сучасний ринок праці позбувається однотипного, без особистісного виробничого характеру та поступово створює умови для формування у майбутньому найбільш впливового фактору економіко-господарського розвитку - людського капіталу. Він уособлює собою знання та навички, які людина набуває завдяки освіті, професійної підготовці або практичного досвіду - це дозволяють пропонувати іншим людям цінні виробничі послуги: «глобалізація значною мірою зумовлена функціонуванням різного роду мереж, які оперезали всю земну кулю. Серед них чи не найголовнішу роль відіграють інформаційні і транспортні глобальні мережі, що пов'язують між собою країни і регіони, віддалені один від одного тисячами кілометрів. Саме ці мережі сприяли посиленню міжкультурної і міжцивілізаційної взаємодії в різних сферах суспільного життя у всесвітньому масштабі. З одного боку, можливість долати величезні відстані за допомогою авіа-, залізничних мереж, авто- і водних шляхів, користуючись сучасними технічними засобами особистого

пересування сприяв розвитку туризму, відвідуванню музеїв ... З другого боку, сучасні інформаційні мережі дозволяють знайомитися з культурними цінностями інших країн і народів у режимі on-line...» [1, с. 15-16]. Але наявність таких творчих якостей людини-виробника може забезпечити тільки внутрішня індивідуальна мотивація, яка базуватиметься на вільному розвитку його особистості у відповідних соціально-економічних, політико-ідеологічних і духовних традиціях певного суспільства та зацікавленості в зміні зазначених пріоритетів державними інституціями. Створюється ситуація поступового заміщення «необхідного» робочого часу вільною творчою працею, яка відкидає монотонну алгоритмічну повторюваність. Така творча праця може бути виражена за допомогою категорії людського капіталу, яка «основується на тезі про те, що в сучасних умовах капіталом є не стільки земля, заводи, інструменти та станки, скільки знання та кваліфікація людей, причому значення вказаних факторів постійно зростає» [2, с. 129].

Конструктивний світовий досвід показує, що орієнтація на людський фактор в системному реформуванні суспільних відносин, відповідає більш справедливому рішенню соціальних проблем, а в сучасних умовах неоекономіки він стає одним з найбільш дієвих і довгострокових факторів якісного соціально-економічного зростання. Проблема сутності поняття «нематеріального капіталу» та його роль в системі гуманітарного знання завжди була актуальною для дослідників. Першу спробу оцінити людський фактор в господарсько-виробничій системі здійснює класик західної політекономії В. Петті у праці «Політична арифметика», надалі питання праці вирішуються у творах К. Маркса та Ф. Енгельса, через деякий час до цього питання повертаються німецький спеціаліст з економічної статистики Е. Енжел, англійський економіст Дж. Ніколсон та засновник кембриджської школи політекономії А. Маршалл.

Згодом, зростання значення людського фактору виробництва за умов науково-технічної революції сприяло у 60-ті роки ХХ ст. появі

й поширенню загальної теорії людського капіталу. Розробка основ даної теорії належить прихильникам концепції вільної конкуренції та ціноутворення в західній політичній економії американським економістам Т.-В. Шульцу і Г.-С. Беккеру, дещо пізніше цими проблемами займалися Дж. Кендрік, Ц. Гріліхес, Е. Денісон та ін. Спираючись на їх дослідження можна стверджувати про те, що теорія людського капіталу поєднує різноманітні погляди та ідеї про процес формування, використання знань, навичок, здібностей людини як джерела майбутніх доходів і привласнення економічних благ. Результати таких досліджень допомогли конкретизувати та розширити уявлення про економічну ефективність інвестицій у людський капітал, відповідно була розроблена методика практичного розрахунку економічної ефективності освіти, що змінило відношення політиків до витрат у цій сфері. Статистичними даними було доведено, що нагромадження наукових знань, процес їх матеріалізації в нових технологіях, вкладення ресурсів в здоров'я людини та інші види нематеріальних факторів позитивно впливали на макроекономічні показники зростання національного багатства.

Нове тлумачення інвестицій в людські ресурси у процесі забезпечення соціально-економічного розвитку визнали міжнародні організації та у якості інтегральних індикаторів таких показників стали застосовувати індекс розвитку людського потенціалу, індекс інтелектуального потенціалу суспільства, показник величини людського капіталу в розрахунку на душу населення, коефіцієнт життєздатності населення. Якщо концепція людського капіталу на Заході з'являється ще у 50 – 60-х роках ХХ ст., то в Україні вона знаходить своє місце тільки на початку 90-х років. У даній ситуації складно окремо вирізнити такі поняття як знання та наука, де знання індивіда стають важливішими по відношенню до робочого часу машини, тобто мова не йде про науково-технічне знання, формалізований зміст якого не може стати «власністю» окремої людини, а мається на увазі інтелект людини, живе знання, його дослідницький характер: «Перетворення знань і людського капіталу на домінуючий чинник цивілізаційного поступу зумовило визнання

освіти – основного розповсюджувача знань – одним із головних факторів розвитку нової економіки, посилило її взаємозв'язок з економічними процесами. Динамізм сучасної цивілізації, зростання ролі особистості, інтелектуалізація праці, швидкий розвиток технологій – все це зумовлює необхідність постійної інноваційної модернізації всіх структурно-функціональних вимірів сучасної освіти» [3, с. 10]. Живе знання створюють набутий досвід та навички, можливості сприймати нову інформацію, творчо переробляти та нестандартно використовувати її в різних формах, воно створює характер інтуїтивної реальності та виробничої практики застосування.

Досягнення окремого співробітника сьогодні все частіше визначаються не його присутністю на підприємстві, а кінцевою результативністю після виконання робіт, мова йде не про знання або професійні навички, а головним визначають поведінку, уявлення людини, його самовіддачу справі. Таки якості неможливо вимірювати формальними кількісними показниками, вони складають основу нематеріальної праці, де головним положенням стає робота над самим собою, в першу чергу, завдяки можливостям сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Інформатизація промислового виробництва перетворює матеріальну виробничу працю в управлінні безперервними потоками інформації. Той хто виконує зазначені функції не може бути підпорядкованим певним інструкціям, тому що такі потоки мають непередбачуваний характер, а також вимагають достатньо великого обсягу обробки інформації, процес якого носить індивідуальний творчий характер. Таку працю-діяство не можна виміряти формально-кількісними методами, а тому і неможна створити фіксовані інструкції та конкретну систему посадових обов'язків для працівників з вимогами однозначного виконання.

Отже, головною умовою ефективного виробництва стає не загальний обсяг праці, а якісна комунікація у межах виробничої системи, яка належатиме тільки від мотиваційної практики та особливих можливостей людини. Нематеріальна праця не є

результатом тільки науково-технічних знань працівника, головним стає можливість спілкування та сумісного використання знань та досвіду з іншими учасниками виробничого процесу як партнерами, так і конкурентами. Така здатність є результатом розвитку загальної культури працівника, її не можна отримати в результаті ретельного навчання, не гарантує таких результатів гарна або елітна освіта. В умовах майбутнього панування нематеріальної форми праці, головними ознаками якої стають комунікація та кооперація між користувачами безперервного потоку інформації, а витрачений час вже не можна вважати критерієм створеної вартості, людина поступово визначає суб'єктом своєї праці самого себе.

Як бачимо, посилення статусу нематеріального капіталу у виробничо-господарській діяльності у зв'язку із релятивізмом соціально-економічної структури суспільства, звичайно, ставить під питання статус і функції тих політичних і громадських установ, які орієнтувались виключно на стабільні соціально-групові структури. Відбувається процес заміщення відносин найманої праці на договірні відношення з самопідприємцем в житті якого немає окремо особистого та окремого виробничого життя – все життя починає носити характер економічного розрахунку та вартості, воно стає найбільш дорожчим капіталом. Людський капітал належить віднести до основного капіталу, оскільки він використовується на протязі всього трудового життя людини та дозволяє створювати блага, цінності, ефективно працювати та отримувати великий прибуток. Крім того, проблема людського капіталу починає будуватися на тому припущенні, що люди витрачають на себе отримані доходи не для задоволення нагальних потреб, а враховують можливості майбутнього доходу.

Отже, в умовах становлення економіки знань формується основний конфлікт майбутніх соціально-економічних відносин між двома антагоністичними процесами, з одного боку, максимального заміщення фізичної праці та багатьох людських здібностей новітніми інструментальними технологічними можливостями, а з іншого боку, відбувається складний процес утворення нової

реальності творчої праці. Вона може бути здійсненою виключно за наявності таких умов для формування необмежених творчих можливостей людини та її особистої свободи в державі та суспільстві. Єдиною пропозицією для вирішення такої дилеми сьогодні є забезпечення реального права всіх людей на необмежений вільний доступ до комунікативних форм розповсюдження знань та надбань культури, які нікому не належать, але таке положення не вичерпує сутнісне вирішення означених проблем та вимагає подальших наукових досліджень гуманітарного виміру.

Список літератури

1. Дротянко Л. Г., Ягодзінський С. М. Міжкультурна комунікація і толерантність перед лицем глобальних загроз. Вісник Національного авіаційного університету. № 1 (31). 2020. С. 15-21. (Серія «Філософія. Культурологія»).
2. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на Западе. Москва : Academia, 1999. С. 126-162.
3. Старовойт О. В. Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10. Київ, 2010. 20 с.